

FORSBACKA INDUSTRISAMHÄLLE

Gävle kn
Valbo sn
Forsbacka

- Informant: Klara Nordström f Wickholm, Sandviksvägen 20, 810 41 Forsbacka. Född den 3 juli 1892 på Rosendalsgatan i Forsbacka.
- Intervjuare: Lena Boox, Länsmuseum i Gävleborgs län den 8/11 och 13/11 1984. Intervjun gjord i samband med Länsmuseets arbete med bevarandeprogram för Forsbacka.
- Intervju-protokoll: Avskrift av bandinspelning med viss redigering av materialet gjord av intervjuaren. Originalinspelningen förvaras i länsmuseets arkiv.

Klara Nordström är uppvuxen i Forsbacka och har gått 5-6 år i skolan. Efter skolåren gick hon s k fortsättningsskola, då man gick någon timme i veckan. Den varade ca 1 år. Under hela skoltiden arbetade Klara på loven i bl a lilla herrgårdens trädgård. Klara har under sin uppväxttid bott på Rosendalsgatan, Ström-gatan och från 1900 på Mariagatan 2.

Från det att Klara var ca 14 år arbetade hon som husa hos olika familjer i Gävle under kortare perioder i ca 1-2 år. Efter det arbetade hon i handelsboden, som ägdes av Forsbacka bruk, i ca 1-2 år. Därefter arbetade hon som husa hos en familj i Mackmyra i 3½ år. Under den tid Klara var bosatt utanför orten, hade hon regelbunden kontakt med släkten i Forsbacka.

Vid 23 års ålder gifte sig Klara med en infödd Forsbackabo, som arbetade i verket. De bosatte sig på Elisabetgatan i Forsbacka. Klara har alltsedan dess bott i Forsbacka. I och med giftermålet och att hon sedan fick två söner, slutade hon arbeta för att sköta det egna hushållet.

Klara hade 5 syskon, 1 bror och 4 systrar. Pappan arbetade i verket, bl a mediumverket, tubeverket, rörvalsverket och finverket. Mamman var hemma och skötte hushållet.

Intervjuerna gjordes i informantens kök, och Klara Nordström var inte särskilt besvärad av bandspelaren. Hon ville dock ej namnge vissa personer. Under intervjuerna togs 3-4 pauser, och 2 avbrott gjordes då hon fick besök.

Informanten hör mycket dåligt, vilket har gjort att jag har fått ställa om och förtydliga frågorna m m. Informanten hade en benägenhet att leda in samtalen på mer personliga områden, vilket gjorde att jag försökte leda henne tillbaka (och kanske blev för tjatig).

Allt inom parentes tillfogat av Lena Boox.

Bebyggelse och
områdesindelning
i Forsbacka

LB: När du var liten, fanns det några olika områden här i Forsbacka som bebyggelsen var indelad i?

KN: Ja du, det var bara Forsbacka som jag vet, och så var det Islandet, och så var det Skottvallen och värdshuset och så Byn. Och värdshuset, där det står, det var arbetar-bostäder, som sådana där som arbetade i hyttan (bodde i) och så där. De bodde där, så det var ju många. Det kanske finns (kvar) barnbarn till dom som bodde där. Men sedan blev det ju ombyggt. Och när det var herrskapsfolk som bodde där, då var det en sådan där liten stuga som de kalla för grindstugan och där bodde en gumma. Hon öppna den där grinden när herrskapena skulle till Parken och när vi skulle gå, men inte för slön utan för riktigt, ordentligt folk. Men hon satt inte där hela nätterna. Utan då var det en sådan där svängning, som vi fick gå igenom.

LB: I Parken bodde väl de fina?

KN: Ja du, den villan som ligger nästan nere vid kyrkogården, den villan blev byggd... Ja, då har vi varit gift i många år. Så det är ingen gammal villa. Ja, gammal är den, men inte så gammal som de andra är.

LB: Tycker du att det fanns någon skillnad mellan de här områdena och på människorna som bodde där. Att de t ex hade olika arbeten, tjänade olika mycket pengar, olika mycket skolgång, att husen såg olika ut?

KN: Ja du, jag kan inte säga något riktigt. Det har varit på det viset att en arbetare har vetat vad de skulle göra, och du vet att när man har träffat någon eller mött någon av de som har varit högre, så var det ju till att niga och hälsa. Det skulle man ju visa, att man var ordentlig. Så på det viset var det inte, det. Men under... om det var lock-out eller strejk eller något annat - då var inte jag gammal - då bestämdes att alla förmän och deras fruar, och ingenjörsfruar och ingenjörer hjälptes åt och satte upp basarer i parken och folk fick gå dit och köpa och handla för att få in lite inkomst åt dom som var utan arbete.

LB: I Byn, vad var det för slags folk som bodde där?

KN: Det var bruksbor. De flytta ifrån bruket till Byn, för att de ville flytta dit och bo lite lugnare. Så det är många, många som flytta ifrån bruket till Byn. Det var många som byggde där, bara för att få komma ifrån bruket.

LB: Bruket ägde väl inte landet i Byn?

KN: Nej, inte som jag vet heller.

LB: Utan det var mer självägande - var det bönder och småjordbrukare som bodde där?

KN: Nej, jag vet inte det heller. Utan jag tror att det egentligen är bönderna som har rätt om... Den där stora röda gården, den är riven säger din mamma, där var det många som bodde ifrån bruket. (Hoppat över ett stycke, ville inte nämna namn på personer och dyl.) Jag tror att de ville komma ifrån bruket för att få lite mer fritt.

LB: Självständiga?

KN: Ja, men på samma gång på bruket, så har det varit ett gott förhållande. Man kunde gå ut i backen (tidigare gamla Konsumbyggnaden), och alltid hade man en stickstrumpa eller mattrasor, och då satt man där och klippte de där trasorna för att inte få indraget inne. Då satt man där tillsammans och pratade. Så det var mer familjärt inom (mellan?) familjerna. Sen' gick var och en hem till sig och kokade lite kaffe och drack. Och sen' gick vi ut igen i backen, i skogen. (Hoppat över. Är ej säker på vad informanten talar om.)

LB: Om vi tittar på Skottvallen. Tillhörde det bruket?

KN: Skottvallen. Jo. Det hörde till jordbruket, Margeretehill. Där hade dom rättare och så hade dom inspektor. Inspektor Berg kommer jag ihåg. (Paus - prat om föregående inspektor.) Då hade dom Margeretehill och arbetat ihop med storägarna och Skottvallen. Så alla som bodde på Skottvallen, dom hörde också till jordbruket. Så dom i Byn hörde inte alls till jordbruket här nere.

Kontakter med folk
från de olika om-
rådena

LB: Umgicks ni med folk från de här olika områdena?

KN: Ja.

LB: Så ni hade bekanta både i Byn, Skottvallen och Margeretehill?

KN: Ja, i Byn... umgicks jag med yngre. Vi kom i sällskap i och med musikkåren. (Hennes man spelade i musikkåren.) Och så var det ju många andra som bodde där. Det var läskamrater och skolkamrater. Och sen', om vi säger, vi gick och läste i kyrkan, och det har varit ett växt-hus. (Hoppat över - utläggning om kyrkan.) Och mamma, hon fick gå ända till Valbo och läsa. Så vi gick och läste här i Forsbacka. Och vi hade, han hette Strömbäck, den vi hade, prästen. Då kom han, de där dagarna vi skulle ha undervisning. Då bodde han i Prästbyggningen. (Hoppat över - prat om folket där.) Där bodde han, och så åt han på hotellet hos fröken Lundvik. Fröken Lundviks mamma hade hant' om hotellet.

LB: Gick ni aldrig till Byn för att handla förnödenheter av bönderna?

KN: Nej, vi handlade inte nå' där. För det var ingenting (affär) i Byn förrän de började med den här korporation'. Då tror jag att det var Forsgren, som jobbade där. Och han var den första som agiterade med Arbetarbladet. Och när det Arbetarbladet kom ut, då tordes inte han visa vilka som köpte,

utan de fick lov att "löma" och köpa det där Arbetarbladet. För att så kinkigt var det mellan arbetare och de högre då. Så att det var, arbetarna skulle hållas nere. Men sen' blev det ju allmänt, Arbetarbladet. Så pappa var väl en av de första, som tog Arbetarbladet. Och sen' har vi ju haft den. Vi har varit trogna på det viset. Nog har jag hållt' mig till socialdemokraterna.

LB: Men de kontakter du alltså hade i Byn var mest vänner?

KN: Vi träffades och hälsade, men inget mer. Vi umgicks aldrig med någon där. Men jag hade ju skolkamrater där. Men vi var aldrig ihop för de var lite bättre håld', ser du. Sönerna och döttrarna till Jons-bond' (den största bonden i Byn), de var ju mycket finare än vad vi var.

LB: Tyckte dom det?

KN: Ja, det vet jag inte, men vi tyckte det.

(Hoppat över släktprat.)

LB: Men vad hade ni för kontakter med tjänstemännen och deras familjer i Parken?

KN: Inte ett dugg. Ingenting, utan det var bara att hälsa när vi mötte dom.

LB: Så ni umgicks ingenting eller träffades privat?

KN: Nej, inte det jag vet heller, utan det var väl sedan Fritz (hennes man) blev bas, då hade Husmodersföreningen något festligt för pensionärerna, och då blev vi bjudna till värdshuset. Då var det en fru, hon bodde uppe där vid lilla herrgården, hon kom ju och satt och prata' och var trevlig. Det var ju mer familjärt.

LB: När det gäller Skottvallen och Margeretehill, hade ni några kontakter där?

KN: Nej, det hade vi inte. Jag bara känner igen dom som var i Margeretehill. Först gjorde dom mjölk i Margeretehill. I första huset på Strömgatan fanns en källare, dit mjölken kom och förvarades och uppmättes.

(Släktprat - hoppat över)

Hur husen var byggda i de olika områdena

LB: Hur var husen byggda i de olika områdena? Hur såg de ut?

KN: De var gammaldags. Det var sedan de byggde egna villor, som det blev fint. Annars var det bara vanliga gårdar.

LB: I Parken då?

KN: Där var det fint och där fanns det tennisplan. Allt herrskap spelade tennis där. Och likaså kugelbanan var också bara för herrskap.

(Avbrott p g a besök.)

Sociala
skillnader

- LB: Kände man någon skillnad när man mötte folk från andra områden? Om man mötte t ex en tjänsteman, kände man att denne stod högre?
- KN: Nej du, det var förstås olika vilken tjänsteman man mötte. En del ville nog vara, men en del var lika. Oscar var en rejäl karl. På den skulle man aldrig se någon skillnad. Undrar om inte de kom från Margeretehill och blev bosatta här på Skottvallen. De bodde i den där vita gården. De skulle vara lite herrskap. Kusken, Ögren, bodde också i den där vita gården. Han var kusk åt Lundebergs, och sedan blev han åt disponent Sjögren. Och sedan var det en som hette Lund, och han bodde också uppe där i den vita gården och han jobbade på kontoret. (Fortsatt uppräknig av folk som bodde där och personliga händelser kring dem.)
- LB: De som bodde i Ryn då?
- KN: Det var bara vanligt folk. Det var ingen som... Det var Jons-Rond', Forsling (uppräknig av folk).
- LB: Tyckte ni att de var finare?
- KN: Där skulle man aldrig se någon skillnad. Målarmästare Gradén bodde med folket efter Storgatan, så det var heller ingen skillnad. (Hoppat över.) Inte det jag märkte.
- LB: Om man mötte folk från de här olika områdena, uppträdde man då olika mot dom jämfört med om man skulle ha mött en av de sina?
- KN: Det vet jag inte. (Hoppat över.) Det fanns ordentligt folk på Forsbacka, men det kunde också komma lite otrevligt folk, som kunde ställa till både det ena och det andra, ledsamheterna. Det finns, tror jag, överallt.
- LB: Om man mötte en från Parken, var man inte noga med att hälsa osv?
- KN: Jo, nog skulle man hälsa, för de kände igen en. Mamma talade om att brukspatron kom en gång, och du vet att när en är uppfödd på bruket... så kom han till mamma och sa' så här:

- Hör du, Maria, hur är det med dig då?
- Det är bra, sa' mamma.
- Ja, vad gör karln' din då?
- Ja, jag vet inte vad han gör, men han arbetar ju nere i verket.
- Åh, jag vet nog vad han gör, jag, sa' han.

Det var då pappa nyss hade blivit valsmästare och sen' kom han ju opp och blev förman. Och nu ska jag tala om för dig när det blev strejker och när inte folket gick ut och jobbade. Då blev förmännena' fast att gå ut och jobba, då var det dom som (hör ej vad hon säger), då fick de gå ut. Men pappa, han slapp för han hade haft blodstörtning. (Sista meningen sammanfattning av ett stort resonemang.)

- LB: Men när ni mötte storbonden i Byn, hälsade ni noga på honom?
- KN: Bonden? Nej. (Skratt)
- LB: Ni hade ingen respekt för honom?
- KN: Nej, tok heller! Han var släkt med en brukspojke här.
- LB: Det var just brukstjänstemännen, patronen... som ni... (hade respekt för?)
- KN: Ingenjörer och såna där. Och när de blev bas, blev de så där lite åt huvudet, blev de lite stor på sig. (Hoppat över.)
- LB: Kunde man se på kläderna, vad det var för sorts människor man mötte? Syntes det att det var en tjänsteman?
- KN: Ja, visst syntes det skillnad. Inte så att det märktes inte. Fröken Lundvik (föreståndarinnan) på hotellet var en vanlig människa och hon var av fin släkt. (Utredning om släkten.)
- LB: Hur ofta besökte man t ex Byn?
- KN: Det hände när det var något i Folkets hus.
- LB: Och till Parken?
- KN: Det var bara när man var ute och gick.
- LB: Man hade inga direkta ärenden dit?
- KN: Nej. Det var när vi skulle gå till..., du vet vi fick använda apostlahästarna, vi fick gå vi. Så att det var när vi kom ifrån Mackmyra och gick dit, som vi gick igenom den där Parken. Det var inte något mer.
- LB: Vad tyckte folket som bodde i Parken?
- (Slut på bandet.)
- KN: Vi hade dansbana på Knoppen, och där var det ingen skillnad på herrskap och arbetare. Det var det inte. Utan brukspatron sa till att "nu ska brukspojkar bjuda upp mina flickor och mina pojkar ska bjuda upp bruksflickorna". Så de bjöd upp varandra och dansade. Och jag hörde att det var någon som skulle ha skrivit att brukspatron sa så här: - Hör du, Kalle Westin, kom och bjud upp flickorna mina. Det var en morbror till mig, det.
- LB: Var du själv med vid det här tillfället?
- KN: Njä (förmodligen ej uppfattat frågan).
- LB: Blev du uppbjuden av någon av de här pojkar?

Hur ofta man besökte de olika områdena

Sociala skillnader

- KN: Nej, tok nej! Då hade de här fina gått bort, ser du. För sedan, Sjögrens, disponenten, de yngre, dom ville väl vara lite annorlunda än de andra var. Men sedan blev... Disponent Sjögren flyttade till Stockholm, dit flyttade ingenjör Sjögren (en son) också. Sedan blev det Fornander? (disponent?) och han kände man ju igen genom det att handlar Pettersson - föreståndare för brukshandeln... Fornander blev måg med Pettersson. (Prat om deras släkt och öden.)
- LB: Var det någon skillnad när Patron Lundeberg var här och när Disponent Sjögren var här?
- KN: Ja, det blev mer familjärt sedan Sjögrens kom. (Koncentrat) Min syster fick anställning hos Fornanders. Då blev det ju mer familjärt. Mamma och pappa var dit med min systers lillflicka, och hon fick springa hur som helst i deras våning. Sedan var vi dit innan Fritz (hennes man) blev förman, då hörde vi till arbetarna. Det var fackföreningen som var dit och då blev vi bjuden på kaffe allihop, och då låg vi kvar på natten. Det var när Sören (sonen) var liten.
- LB: Prästen, sjuksköterskan, doktorn och lärarna, hur behandlade de er i jämförelse med tjänstemannafolket?
- KN: Vi hade ingen präst här. Han var bosatt i Valbo. Men vi hade en annan i byn, han vigde min äldsta syster.
- LB: Konfirmerades ni tillsammans med ingenjörsbarnen?
- KN: Det var inga som var så gammal att de konfirmerades med mig heller.
- LB: Tycker du att prästen gjorde någon skillnad på arbetarna och...?
- KN: I skolan var det så. Jag hade en pojk i klassen som var son till en ladugårdskarll och mjölkerska i Margeretehill (koncentrat). Skolkamraten var så dåligt klädd och så stora kläder... Det var ju som om han hade fått låna. Det var som om man hade kunnat gråta när man såg honom, fast vi inte hade så "hävligt" själva. Men ändå. Men skollärrar Roos, han hade skillnad, han. Så det var någonting, om han inte hade kunnat svara på någon fråga eller hur det var. Och han tog fram honom och han klappa och slog, så det var någonting ruskigt. Vi jäntor började på att gråta för vi tyckte att det var hemskt och då sa han så här: - Om ni inte tiger, så ska ni få likadant. Så då lärde vi tiga. Ryggmästar Hanssons dotter, vi var läskamrater, hon stod alltid uppe vid sjukvården och vänta på mig, så vi gjorde sällskap när vi gick och läste för prästen. Det kan man inte säga vara högmod heller.
- LB: Tycker du att lärarna och prästerna favoriserade de barnen (ledningens)?

Beskrivning av
fest och vardags-
livet på bruket

KN: En del, inte så mycket skolläraren som jag såg. Men min äldsta syster tala´ om - men vem hon gick för vet jag inte - men hon sa´ att hon kunde bättre, mer än hon (en skolkamrat), men hon var väl lite bättre, hon var lite högre och hon fick bättre betyg än min syster fick.

(Hoppat över, hör ej vad som sägs.)

LB: Beskriv en dag i ditt hem.

KN: På julaftonen var det festligt. Då fick vi våra julklappar, och du vet det var bara kläder det. Då var det till att ta i hand och tacka. En gång kom fröken Renk, sköterskan, för pappa var sjuk. - Har ni fått julklapparna, sa´ hon. - Nej, det får vi inte förrän på julafton, sa småjantorna (yngre systrar). - Finns det verkligen sådana barn som är nöjd till dess, sa´ hon, för jag har varit på många ställen och de har öppnat allra redan. - Nej, vi får dem aldrig förrän på julaftonen. - Det var fint det, sa´ hon. Sen´ så fick vi våra julklappar och var glada. Sen´ på julmorgonen, då var det alltid så att pappa, han tog oss och gick på julottan med. Och när vi kom hem, då hade mamma gjort i ordning frukost. För då var det mest ifrån grisen och då fick vi äta frukost, och sedan fick vi hålla oss inne den dagen. Vi fick inte gå ut.

LB: Varför inte då?

KN: Nej, det var jul, vi skulle hålla oss ordentliga, och så sen´ fick vi middag och ibland var det bruna böner och fläsk och nyponsoppa. Det var kalas. Det var söndagsmiddag och julmiddag. Så vi var rätt så stora innan mamma hade råd att köpa en stek.

LB: Men om vi tittar på en vanlig vardag, en vanlig arbetsdag. Hur började den?

KN: När jag gick i skolan, då började dagen så att när pappa gick ut till skiftet som började kl 4 (på morgonen), då skulle han ha frukost halv 8. Då skulle jag vara nere (i verket) med frukost till han. Sen´ var det en annan grannfamilj som hade det lite bättre ställt och hade en stor dotter hemma, och hon grädda´ fina goda tunnpannkakor, och så hemkokt hallonsylt. Hallona hade hon plockat i skogen. Då gick jag till götverket (där granndotterns pappa arbetade) och gav honom matdosan. Och då fick jag några sådana där goda pannkakor och sylt utav henne när jag hämtade den där frukosten. Då gick jag till mediumverket, och så gick jag upp och förbi hyttan och så ner här till götverket, för där arbetade han. De hade börjat kl 4. Sedan var det för mig att gå hem och gå till skolan till kl 8.

LB: Och mamma, stannade hon hemma?

KN: Ja, hon stannade hemma. Hon hade fullt upp hemma. Lappa, stoppa, städa, och vävde gjorde de också. Mamma vävde både tyg och hon vävde brunt, som hon sydde kjol till mig åt. Det fick väl Frideborg (syster), förstår jag. Och grannfrun vävde grått åt sina barn. Så de hade vävstol och hade de

inte tyg, domestik-örngott, blåställ, blåskjortor, blus. Det skulle sys alltihop på maskin, det. De sydde allt sådant där själv. Byxorna fick de väl köpa. Men annars, det andra fick de (göra själva). Och jag sydde skjortor, arbetarskjortor, till Fritz (hennes man) sedan vi blev gifta.

LB: Småsyskona', som inte gick i skolan?

KN: Dom fick det bättre, dom. Dom hade inte en aning om nånting' sånt' där. Dom fick bättre undan för undan. Så blev det för allihop. (Hoppat över, hörde förmodligen ej frågan.)

LB: Vad gjorde småsyskona' på dagen, fick de leka eller hjälpa till?

KN: De fick hjälpa till. De skulle hjälpa till och städa, och då sa' mamma till dem: - Nu är det ni som sopar ordentligt och inte sopar skräpet under sängarna. Men det gjorde dom. Och så höll hon på att tvätta en gång, och så sa' hon: - Nu är det ni som diskar. Den ena diskar och den andra torkar. Och så gör ni snyggt tills jag kommer hem. Men när hon kom ner i tvättstugan, så hade hon ett ärende hem. Tvättstugan var nere där vid Sundgrens (där åkeriet nu ligger), de fick gå ner och tvätta där. Det var tvättstugor där och bagarstugor där. De baka' också, ser du. Vet du vad jäntorna gjorde när hon kom hem? De var ute och gick på styltor. Men de fick slänga ifrån sig styltorna, och in och få sig ett kok stryk båda två. Sen' var det dom som städa' och gjorde snyggt till mamma kom hem.

Dagliga ärenden
och göromål

LB: Vad var de dagliga ärendena, som din mamma hade?

KN: Småflickorna fick springa ärenden och leka för det mesta. Det var ingenting som hägra till läsning förutom läxorna bara. Det var för det mesta kristendom, geografi, räkning och sång. De gick hos skollärary' Roos.

LB: Du sa' att man tvättade nere vid Sundgrens. Tvättade alla där nere?

KN: Halva bruket, vi tvättade nere vid Sundgren. Då var det två tvättstugor, en bagarstuga och bagary' Westerlund hade en bagarstuga. Där fick vi sätta upplappar och rätta oss efter det.

LB: Så ni fick beställa tid till tvätt?

KN: Vi fick dela upp. Vi kunde inte komma på samma... det var två pannmurar bara. Vi fick bära in allt vatten och vi hade såna där att tömma ur, och så sedan skulle det köras ned ved och elda upp det där. Så skulle det läggas i blöt. Dagen efter fick vi gå dit och tvätta, och så skulle det bykas. Och då vet du att luten ska koka i en pannmur. Först så får man lägga i kar eller det var dom som hade buttar bara. Vi hade mycket, för vi hade tre hushåll. Det skulle bykas om det skulle stå på natten. Då behövde det inte bykas så många gånger. Så då fick luten stå på natten.

Men skulle vi skynda oss på dagen, fick vi byka 10 gånger. Sedan skulle det bäras in vatten och värmas, och så på det där på kläderna igen. Så skulle det få rinna av. Sedan skulle vi ut i ån, i sjön och ligga och skölja, klappa, vridas och klappas.

LB: Kom alla bruksbor dit och tvättade?

KN: De hade ingen annanstans att gå. Det fanns ingenting annat. Sedan på sommaren hade de grytor nere vid Sjölandet, så det var många som tvättade där på sommaren. Då gick de inte ned i tvättstugan, utan de gick hellre till grytorna. Då tvättade man bara lite grann. Det som var.

LB: Hur ofta tvättade man på ett år?

KN: Det var ofta. Sedan när vi fick tvättstuga här nere, det var 4 stycken. Då fick vi tvätta var tredje månad. Då skrev vi upp två dagar på mamma, två dagar på Maja (äldre syster) och två dagar på mig. Då tvättade vi tre tvättar, vi kunde ta åt oss alla tre vardera gången. Sen´ fick vi tvätta mattor. Min äldsta syster, hon hade en man som arbetade på verkstan´. Hon fick såpa in allting, och sen´ fick hon ha kokhet lut på det där, så att det där fick ligga och lösa upp. Sen´ fick hon stå och skrubba. Hon var slut när hon hade tvättat.

LB: Pratade man med varandra när man tvättade?

KN: Inte hade man tid till det.

(Hoppat över lite om tvätten.)

LB: Herrskapenas tvätt, blev det tvättat där nere?

KN: Lundebergs hade själv. Dom hade mangel, dom hade allting i nedre våningen. Där hade dom kök. Sen´ åt dom en trappa upp och sovrum ännu en trappa upp. Så det var inte alls lika.

LB: Hur många gånger om dagen fick man gå ut och tömma slasken?

KN: Varje gång vi diska , tvätta och kissa . Allt sådant där skulle ut.

LB: Var det långt till slasken?

KN: Som härifrån till Knut (en granne, ca 300 m).

LB: Det var en rätt bra bit.

KN: Så långt var det till vedboden också. Dit skulle vi bära ved. Och sedan hade vi pumpen där nere där Konsum är. Förr fick vi gå till Sion (numera rivet, Godtemplarlogen. Låg ungefär där Ebeneset ligger). Ibland när vi kom så var det fruset på vintern, så då fick vi koka vatten och slå i brunn så att det fick "tia upp" innan vi fick börja på att pumpa.

LB: Hade ni olika pumpar beroende på vad vattnet skulle användas till?

KN: Det var brunsvatten vi skulle ha till mat. Det andra var sjövattnet, men vi hade bara det när vi skulle bada. Då var det att bära från sjön, ända från Sundgrens.

LB: Hur många gånger gick ni och handlade?

KN: Det kan jag inte säga riktigt. Men det var inte som nu heller. För nu har de gårdarna som skafferin' en del! När vi blev nygift' fick man betala kontant, allting. (Hoppat över)

LB: Handlade man dagligen?

KN: Nej, inte dagligen. Det var för långt, vi skulle ända upp till Berget (gamla Konsumbyggnaden vid Konverten), kallades också för Torget. På sommaren, och på vintern med, då stod det slaktare och bagare uppe på Torget. En sålde struvor, och en annan kläder. Sedan fanns det sådana som agitera för uppfinningar, och sedan var det en som gick ikring med ett sådant där knyte och han stod vid den där bron. Den dagen som det skulle vara avlöningsdag, det var då han passade, var 14:e dag. För vi fick lönen i förskott och då stod han där. Sedan när han hade gjort det där, då packade han ner. Sen' gick han för varv i alla gårdar och visa' vad han hade. Han gick mycket hem till mamma för hon handlade av honom. Han var ifrån Hofors och sen' hade han en son som jobbade här uppe i Konsum.

LB: De här torghandlarna, de kom väl mest på sommaren?

KN: De var på vintern också. Han som slaktade, han var där både vinter och sommar.

LB: Var de tvungna att fråga om lov av patron för att stå där och sälja?

KN: Det var inte någon patron, när det här var. Det var senare.

LB: De fick tillstånd av bruksledningen att sälja där?

KN: Ja, det fick de nog.

LB: Tyckte ni att det var roligt när de kom?

KN: Det var hemskt många som gick dit för Bull-Lisa, som vi kallade henne. Men vi gick inte dit mer än för att köpa struvor, och sedan när man skulle köpa karameller, då fick man en strut.

LB: Var det några fler ärenden som man gjorde på dagen?

KN: Vi hade potatisland med farfar, där bollplan är nu. Vi klarade oss hela vintern på det. Det var farfar, hans dotter och måg (och vi) och ändå kunde ^{de} sälja någon säck. Då fick vi gå dit och sätta och köpa dynga uppe vid Margeretehill, sedan rensa. Karlarna fick sköta om det, men rensa var jag med och gjorde. Och sedan att ta upp den. Nog har vi fått arbeta.

Potatisland

Dagliga ärenden
och göromål

- LB: När du var liten hade dina föräldrar potatisland. Var det vanligt att arbetarna hade en liten landlott?
- KN: Ja, de arrenderade. Vi fick betala lite.
- LB: Var det brukets mark?
- KN: Ja, det var det. Ibland, då hade vi det ända i Överhärde. Då hade de hyrt av en bonde.
- LB: När skolan och arbetet var slut och skolbarnen kom hem...
- KN: Då var det till att läsa läxorna. Någon enda gång åkte jag skidor och skridskor (berättar en episod om det). Vi for genom bruket och nerför Patronsbacken. Kl 8 skulle vi in.
- LB: Vad gjorde pappa när han kom hem från arbetet?
- KN: Det var till att sova, det. Och så var det med min karl också. Det var bara sova, sova. Sovna och arbeta. Jag ska tala om för dig att jag fick ta min äldsta son och gå ut när karln' skulle sova ut till 12, han skulle vara nere (verket) 12. Jag fick ta honom i en filt och gå till systemen min och vara där. För han (mannen) gick ju dag, och när han hade vilskift på eftermiddagarna fick jag också gå dit med pojken, så att han skulle få sova. Fick inte han sova, förstår du, det gick inte, då blev han sjuk och elak.
- LB: När gick ni och lade er på kvällarna?
- KN: Ja, det var när pappa gick ut (till nattskiftet), då åt vi rätt så tidigt och när vi hade diskat, då var det vi som fick sitta runt köksbordet. Då hade mamma sparat (utnötta) strumpskaft, strumpfötter, allt sådant där, det var rentvättat. Det fick vi sitta och repa upp så här (visar), så vi fick till kuddar, både långkuddar och huvudkuddar. Så jag har nog några själv kvar.
- LB: Det fick ni göra innan ni gick till sängs?
- KN: Då fick vi sitta med det en stund, sedan fick vi gå och lägga oss.
- LB: Hur mycket var klockan då, ungefär?
- KN: Vi fick aldrig sitta uppe längre än till kl 21.
- LB: Vad åt ni för mat på en vanlig dag? Till frukost t ex?
- KN: Kaffe, hårt bröd och sirap. Det var ingen annan frukost än det.
- LB: Och sedan, vad åt du mitt på dagen.
- KN: Det var sill och potatis.
- LB: Vad åt du till kvällen?

Mat

- KN: Det var mest rågmjölsgröt, sedan småjantorna (småsyskonen) kom, då hade vi skummjöl. Men innan vi bodde på Ström-gatan, då vet jag mamma kom och hade dricka, lingon och rågmjölsgröt.
- Umgänge
- LB: En vanlig vardag, hade man tid att gå och hälsa på varandra då?
- KN: Jo, då hade man sin stickstrumpa och virkning. Och på det viset fick man lära sig virka, så mamma hade en, min moster, och hon var duktig att virka. De gick till varandra. Sedan var det en annan granne, hon var duktig att väva, och då vi gick dit då fick vi barn följa med. Var vi intresserade fick vi också ett nystan att virka. På det viset fick man lära sig virka.
- Bostaden
- LB: Hur såg eran bostad ut? Hur många rum hade ni?
- KN: Rum och kök.
- LB: Hur såg det ut i hemmet?
- KN: Mamma hade fint och rent. För det mesta låg vi i köket. När vi var barn, kunde de (föräldrarna) ligga i rummet. För det var ju skift och sånt där.
- LB: Så föräldrarna låg i rummet och barnen i köket?
- KN: Ja, vi i köket. Ett år när morfar var sjuk, då tog mamma upp honom ifrån Islandet, och då fick han ett rum på Mariagatan 2 och där bodde han. Men när han blev sjuk, lärde mamma ta in honom, och då lärde pappa och min bror sova hos honom. Så fick de bo tills morfar blev död. Då var jag på handelsboden när det hände.
- LB: Fick ni barn vara inne i finrummet på dagarna eller fick ni vara i köket?
- KN: Vi fick vara i köket. På julforgonen, sedan vi hade ätit frukost. Vi fick frukost då, när vi kom ifrån ottan. Sedan fick vi sätta oss i soffan i rummet, och där fick vi sitta och sjunga psalmer och sånger. Vi fick inte gå ut. Och så var det julgran som vi hade klätt.
- Mötesplatser och träffpunkter
- LB: När man inte arbetade på dagen utan var hemma, var det någon speciell plats som man möttes på för att prata?
- KN: Vid vattenpumpen, när man gick med slaskhinken. Och så var man med och skottade vägar.
- (Prat om sin tid i Mackmyra - hoppat över.)
- Föreningar och sammanslutningar
- LB: När du var barn, fanns det några föreningar och orkestrar eller andra sammanslutningar i Forsbacka?
- KN: Bruksmusiken - den var Fritz med i (hennes man). (Räknar upp vilka som var med i den - hoppat över.) De höll till uppe vid Knoppen.

- LB: Var det bruksarbetare som var med?
- KN: Ja, det var bruksarbetare allihop, bara arbetare. Det var inga andra.
- LB: Fanns det några föreningar?
- KN: Godtemplarna och N.O.V. Jag var inte med, men min svåger var med. De höll till i Folkets hus, godtemplarna byggde det.
- KN: Missionshuset i Byn, var det byggt när du var liten?
- LB: Ja, de gick i söndagsskola där. Vid Ebeneset var det något som hette Sion. Där var morfar och mormor och mamma. De var med i sångföreningen där. Dit gick vi på söndagsskola och festligheter.
- (Prat om predikant - hoppat över.)
- LB: De som höll till i Sion och Ebeneset var väl frikyrkliga rörelser?
- KN: Ja.
- LB: Men din mamma, hon var alltså med i sångkören där?
- KN: Hon skulle liksom vara lite metodist.
- LB: Vilka var det som var med? Bruksarbetare?
- KN: Det var blandning. Byggmästaren var metodist. Även Fritz (hennes man).
- LB: Var det några herrskapsfolk som var med i de frikyrkliga?
- KN: Nej, de höll sig till kyrkan.
- LB: Hur var det med fackföreningsrörelsen? Fanns det någon här?
- KN: Jag vet inte vilket år fackföreningen kom till. Men jag vet att jag var liten, gick i skolan. Och då hade pappa fått i uppdrag att de ville gå igenom bruket med demonstrationståg. Det hade aldrig förekommit på Forsbacka. Pappa sa´ att han skulle upp till unga brukspatron, Lundeberg. Då sa´ mamma och grät: - Tänk, Leonard, att vi har så mycket barn, tänk om det händer någonting, vi blir utan allting. - Det hjälps inte, sa´ pappa. Utan nu har jag fått det här i uppdrag och nu ska det ske.
- LB: Vad skulle de till brukspatron och göra?
- KN: De skulle be om lov att gå igenom bruket. De ställde upp vid Mariagatan, där vi bodde. När de kom och fråga´, fick de löfte att de fick gå igenom bruket och glad´ var dom som ordnade det. Min skolkamrat och jag såg på alltihop.

Fackföreningen
och arbetarrörelsen

Hennes far var också med. Men vi var så himla rädd, så vi tordes inte gå Bruksgatan utan vi sprang efter Sjölandet. Men vi sprang efter det ända till Ryn, vid Jons-Bonns tomt. Där höll dom till. Men vad det var för talare, det vet jag inte. Det var jag för ung för att ha reda på.

LB: Hur kom det sig att de höll mötet i Ryn?

KN: De hade ingen annanstans att vara på. De fick inte stanna någonstans. De fick inte stanna med ett sådant där föredrag inom bruket heller, nere vid brukspatron. De hade nog inte fått det på disponenternas tid heller (senare). Utan det där var ju privat. Det var ju hos Jons-Bonns de hyrde. Han öppnade den där tomten.

LB: Hur kunde det komma sig att han ville vara snäll mot bruksarbetarna?

KN: Ja, han var nog en sådan människa att han ägnade sig åt folket. Hans svåger arbetade i verket.

LB: Men fanns det någon fackförening som träffades regelbundet?

KN: Det vet jag inte när fackföreningen blev bildad. Och en gång var det strejk. Då var det en som hette Norrbom. Han flyttade till Fagersta sedan. Då när den där demonstration blev, var de ute och jagade strejkbrytare. De motarbetade fackföreningen. Det var polis Lindberg och en hjälppolis som var ute och titta', även mamma var nyfiken och var ute. Hon hade en annan frumed sig. Den där Norrbom hade en nyslipad lie på axeln när han kom i tåget och skulle möta "fulingarna" (strejkbrytarna). Så kom polis Lindberg fram till mamma och sa': - Nu ser jag då en människa som aldrig har varit ute på sådant här förut. Det tyckte mamma var lite genant. Men de arbetade för att få fram fackföreningarna.

LB: Förändrades föreningarna och aktiviteterna genom åren?

KN: Det vet jag inte. När jag blev gift hade jag fullt upp med att tänka på mig själv och huset. Jag har aldrig varit med i någon klubb. Min umgängeskrets försvann när jag gifte mig, för jag var tvungen att se efter barnen.

LB: Var föreningarna accepterade av bruksledningen?

KN: Det var dom. Jag hörde aldrig att de sa' någonting. Det var fackföreningen som var det dom var rädd för.

LB: Vad gjorde man på fritiden? Eller hade man ingen?

KN: Det var ingen fritid. Det var fullt upp. Skulle man vara ledig, var det till att stoppa (strumpor).

LB: Hur mycket betydde sjön för arbetarna? Idag har ju nästan alla en båt och är ute på sjön.

KN: Jag har varit sjörädd.

LB: Din familj, mamma och pappa?

Fritiden, sjön
och bad

- KN: Mamma var med sin pappa och fiskade. Men pappa, han var inte för fisk, för att vara ute och fiska. (Hoppat över familjeprat.)
- LB: Hade andra familjer båtar?
(Hoppat över familjeprat, episod om sjön.)
- LB: Var badade ni?
- KN: Jag sprang ner där Forsbergs (Svartbergsviken) har sin sommarstuga, för det var ett fint badställe. Där fick vi vara ifred och då hade vi underkjolar på oss. Då fanns det inga badbyxor. Det fanns, men jag köpte inga.
- LB: Badade herrskapet och arbetarna på olika platser?
- KN: Herrskapet hade badhus nere vid kägelbanan. Dit gick dom och badade.
- LB: Ni gick aldrig dit och badade?
- KN: Nej, inte tordes vi gå dit heller. Nej, det var inte för arbetare. Tok heller! Utan det var öppna sjön. Skulle vi bada (tvätta oss), skulle vi gå till badhuset.
- LB: Var det vanligt att man gick till badhuset?
- KN: Ja, på lördag var det för karlar och fredagar för fruntimmer.
- LB: Hur ofta gjorde man det?
- KN: Karlarna kunde gå när som helst. Man gick dit och tingade tid långt före. När sköterskan var hem till mig när Sören (en son) var sjuk. Han fick vatten i lungsäcken när han var 14 år. Det var många som fick det då. Då kom hon hem för att kontrollera. Och då sa jag så här: - Jag önskar inte mer, om jag bara hade ett rum och hade ett litet badrum, så man slapp gå och få be för att få bada. - Det kommer aldrig att ske, till att bli badrum hemma, sa sköterskan. Hon kan inte ha en aning om hur det är här nu.
- LB: På sommaren, gick man till badhuset då också?
- KN: Vi gick till badhuset. Fritz (hennes man) var hemskt sjörrädd. Han hade en bror som drunknade, så han fick aldrig gå och bada. Han (hennes man) bodde som liten på Islandet i Gråran. (Visar på bordet var det låg.) Där bodde Verner Norgren m fl, (räknar upp flera, hoppat över). En bit därfån kom Islandet, där min morfar bodde.
- LB: Det är rivet nu?
- KN: Ja, både finverket och allt.
- LB: Var det vanligt att man fiskade på sommaren för att dryga ut maten?
- KN: Såna här som bodde nere vid sjön och var van vid den.

Resor till platser
utanför Forsbacka

- LB: Det måste väl ha varit en bra hjälp .
- KN: Ja.
- LB: Hur ofta besökte man orter som låg utanför Forsbacka?
- KN: Jag hälsade på mammas faster i Årsunda (uppräknig av andra fastrar). Vi har hållt oss hemma, har inte haft tid. Till Sandviken åkte vi och handlade. (Hoppat över en episod om när hon var där.)
- LB: När ni skulle till Gävle, Sandviken etc, fick ni gå då?
- KN: När vi skulle till Gävle, gick vi till Margretehill och tog tåget. Vi gick till Sandviken. Vi gick in vid Jädraån och gick efter järnvägen där. Det gick fortast.
- LB: Var ni mest till Sandviken?
- KN: Ja, vi gick till Sandviken om det var någonting. Till jularna åkte vi till Gävle. Det var vanligt. (Berättar en episod om det - hoppat över.) Det fanns ingenting här (i Forsbacka) att handla till julen. Inga julklappar eller leksaker.
- LB: Gjorde ni det när du var barn också?
- KN: Ja, ibland. Vi fick inga leksaker till julklapp. Vi fick kläder i julklappar.

(Hoppat över)

Jul, påsk och
midsommar

- LB: Hur firade ni de större helgerna, jul, påsk, midsommar?
- KN: Sedan jag kom bort (till Mackmyra) fick jag lära mig hur man firade påsk och jul. Påsk firade vi inte som barn. Mamma bakade lite kakor bara. Julen var inte något särskilt heller. Vi fick julklappar och lite godare mat. Och så var vi till julottan.
- LB: Midsommaren?
- KN: Då var det också som vanligt. Då fick vi titta på när de reste majstången. När vi var liten fick vi gå och lägga oss och inte titta när de dansade. Sedan, när vi blev större, fick vi stanna kvar och titta.
- LB: Deltog alla Ortsbor i midsommarfirandet?
- KN: Ja, och många utifrån. Det var fint folk som kom också.
- LB: Bjöd man på något särskilt vid midsommaren?
- KN: Vid Knoppen hade de öl i stora tunnor. De som var sugen fick hämta där och dricka på midsommaren. Till julaftonen, på morgonen, då fick vi - en i familjen - gå till slöjdsalen och ha en bricka med sig. Då ropade de upp en, och då fick man svara om man var där. Och då fick man julbock, papperskaramell, konfekt och äpple. Och så fick man tacka för det där. Vi var många, 6 stycken, som skulle dela.

Det var jul. Det där var ifrån Lundebergsfonden. Sedan försvann det, men då tog fackföreningen över. Men då var det bara fackföreningsmedlemmarnas barn som fick. Då fick inga andra barn. Men det blev konstigt, så de gick ifrån det där, och Konsum tog hand om det. Så det kom tomtar och åkte på lastbil - men då fick alla barnen en julbock och lite gott. Men sedan blev det bolaget helt, då det blev för dyrt.

Förhållandet mellan arbetare och bruksledning

- LB: Hur var förhållandet mellan arbetarna/arbetarfamiljerna och bruksledningen/deras familjer?
- KN: På midsommaren, då var det lite sprit. Ungherrarna, bokhållare, på affären hade sprit hemma, och när de visste att det fanns gubbar som tyckte om sprit, då bjöd de upp dem och de fick lite sprit. Ibland var de riktigt full när de kom därifrån. Men desto roligare hade bokhållarna. Men för det mesta for dom till Gävle och hade sitt trevliga där. Och däribland hade de lite flickor hemma ifrån stan på rummen. Då vet du vad det blir.
- LB: Hade man respekt för bruksledningen?
- KN: Inte för bokhållare. De kallades för bokhållare, de som arbetade på kontoret. Men ingenjörer och de högre, dom hade man lite respekt för.
- LB: Skvallrade man om dom?
- KN: Ja. Inte om patron. Unga brukspatrons barn, en flicka och en pojke, umgicks aldrig med bruksborna. De var inte god för bruksbor. De bodde i Fjällbo.
- LB: Såg man patron som en beskyddare, att han tog hand om en?
- KN: När det var frågan om att få hjälp. Vid begravning, om man var änka och om man behövde ha lite hjälp. Då skulle man ner till kontoret till en kamrer. Han var så snål, så snål. Och han ville inte ge något. För det var många änkor som inte tordes visa att de hade en guldring på fingret.
- LB: Tyckte man att de högre var malliga?
- KN: De kom med käppen och såg lite ståtliga ut. Men sedan, när jag blev gift, mötte jag ingenjören och skulle gå till sjukvården. Då hälsade de alldeles som bekanta. Då syntes det ingen skillnad.
- LB: Fruarna till brukstjänstemännen, rörde de sig på bruket, såg ni till dem?
- KN: Nej. Bruksförmännen hade bara rum och kök till en början. Sedan fick de två rum och kök. Pappa blev förman. Först var han med i Metall, och sedan när de kom upp och fick en sån tjänst som byggmästare, valmästare osv och de blev förmän... då fick de lämna fackföreningen. Det fick pappa och det fick min make.
- LB: De fick väl gå över i en annan fackförening?

KN: Ja, de fick gå med i SPP.

LB: Brukstjänstemännens fruar, rörde de sig inte i bruket?

KN: På söndagarna var de ute och gick.

LB: Men på vardagarna?

KN: Det vet jag inte. När jag hade plats i Mackmyra, satt den frun och stoppa' och lappa'.

LB: Var man rädd för brukstjänstemännen?

KN: Det var nog både si och så. Det kunde bli osämja. Mycket skvaller och elände. Den som är ärligast får lida mest.

LB: Såg ni till patrons fru?

KN: Det var bara någon enda gång. Henne såg man sällan. De var ute och gick någon gång, och det var för det mesta på söndagsförmiddagarna. Och så gick de ned till kyrkan. Jag vet inte vad hon hade för sällskap. Kökspersonalen var flickor härifrån. De var fotograferade i en tidning.

(Hoppat över uppräknig av anställda på herrgården.)

LB: Var brukstjänstemännen med i några av föreningarna?

KN: Nej.

LB: Hade de några egna?

Kolhusbranden

KN: Inte det jag vet. Herrarna som bodde i Prästbyggningen var ogifta allihop. (Berättar om en av bokhallarna - hoppat över.) När sista kolhuset brann, då kom alla ingenjörerna eller bokhallarna ned till kontoret, och likaså de ifrån Mackmyra. För jag fick lära mig känna igen dom när jag kom dit. De spände för hästarna i Mackmyra, men de kom inte längre än till stallet. Där lärde de ställa in, för sedan var det så mycket slangar utlagda för att de skulle kunna få vatten dit och spruta på. Då var jag i handelsbon' (gamla konsumbyggnaden). Jag var nere i källaren och fick pumpa upp vatten i en stor tunna som skulle vara uppe i köket. Det var sjövattnet. De lärde sätta upp brandsegel på affären för så nära var elden. De tog hinkar och kastruller och öste upp, och så ut, och så kastade de upp på det där. Ända tills det kom en karl till mig och då sa' han så här: - Nu går ni härifrån, ögonblickligen! För bäst det är, så är elden över här, och då vet ingen människa var ni är någonstans. Och när det var slut, fick vi knalla iväg ifrån affären och ned till Sjölandet. Den ena hade tomhinkar och den andra fick fylla hinkar. Jag hade sådan tur att jag fick stå i vattnet. Och ösa upp hinkarna och iväg med dom. Då slog elden över ända till Byn. Det var en gård som brann ned där. Sådan blåst var det.

Förhållandet mellan arbetarfamiljerna Fackföreningen

LB: Hur var förhållandet mellan arbetarfamiljerna? Hjälpte man varandra vid nöd?

KN: Jag vet inte. Men under strejken, de bättre i fackföreningen, de avstod för att de som inte var organiserade och hade barn skulle få något, bara för att slippa se dem ute som strejkbrytare.

LB: Om någon blev avskedad, sparkad...?

KN: Det blev det. När vi var nygift hade fackföreningen fått en ny ordförande, det var en Forsbackapojk'. Han fick sluta här och flyttade. När han dog (en kort tid därefter) kom han hem i kistan. Då samlades vi allihop eftersom vi tyckte att vi skulle hedra honom. Det var i likbon'. Där stod vi då och sedan for de till Valbo. Då sa' min (make) så här: - Det här har kunnat varit jag. Men det hade jag inte en aning om, att de ville ha honom som ordförande i fackföreningen. Då hade ju han också fått gått. Men nu var det han (den andre) som fick gå.

LB: Så han fick sluta för att han var med i fackföreningen?

KN: Därför att han blev ordförande i fackföreningen. Det var meningen att det inte skulle vara någon fackförening.

LB: Vid sjukdom, försökte man hjälpa varandra då?

KN: Jag vet inte hur det var med sjukkassan. (Hoppat över) Det var en bokhållare som hade hant' om det och betalade ut. De kontrollerade om de var sjuka.

LB: Höll arbetarna ihop emot bruksledningen? (Hörde ej frågan)

Föreläsnings-
föreningen

KN: En föreläsningsförening fanns det här. Pappa var med där. Johannes Sundgren var med. Då tog de hit en som hade föreläsningar.

LB: Vad föreläste man om?

KN: Det vet jag inte. Det var jag för ung för att veta.

LB: Vilka var det som gick på de där föreläsningarna?
(Hörde ej frågan)

KN: De höll till i skolan.

LB: Vilka kom och lyssnade?

KN: Det kan jag inte svara på.

LB: Var det bruksarbetare?

Inköp av för-
nödenheter
Handla "på krita"

KN: Det var "knaperaktigt".

LB: Var handlade ni era förnödenheter när du var liten?

KN: Vi handlade i brukshandeln.

LB: Var låg den?

KN: I gamla konsumhuset. Den fanns på den tiden då morfar och mormor handlade. Så länge sedan är det. När man tänker efter, hade de inte så dåligt då, det verkade så. Men det blev väl sämre sedan bruket blev större, med flera barn, och familjer, större barnaskaror.

LB: Var det den enda affären som fanns här?

KN: Det var det. Sedan började en affär i byn (Sundgrens), och gubben hade en flakvagn, bil senare. Då körde han ikring i Valbo och så här på bruket. Men det var inte många som handlade privat utav honom. Utan det var bara dom som kunde. Annars höll de sig till affären, för där fick de handla på krita. Jag vet att första avlöningen, talade mamma om, var 96 öre i plåtlådan.

LB: Var bruksarbetarna rädda att handla av de privata?

KN: Det var byborna och någon enstaka på bruket. Jag vet inte om de fick köpa på krita hos honom.

Vi hade en slaktare, Wallinder, i Rörberg och han kom hit. Han hade kött och kom till var helg, och någon fredag. Han stannade först vid Skottvallen. Många gånger gick mamma och en grannfru dit för att få lite av de fina bitarna. Och sedan gjorde han en runda på bruket. Och så var det en slaktare som hette Larsson, men han tror jag bara slaktade och skötte åt herrgården.

LB: Varför handlade man av de privata?

KN: Det fanns inte så mycket gott och färskt kött i bruks-handeln, utan det var mest fläsk, sill och sånt där. Så ville de ha en fin fläskbit eller köttbit, då var det Wallinder.

LB: Hur var priserna? Var de privata dyrare?

KN: Nej, det tror jag inte. Så hade vi en som hette Högbo-Johan, han for också ikring med kött. Men det var mest såna som handlade på krets utav honom. De hade inte så de kunde betala kontant. Utan de fick betala lite i taget. Så det var nog många som var skyldig honom när han blev död.

LB: I brukshandeln handlade ni på krita...?

(Hörde ej frågan. Berättar en händelse om affären.)

LB: När fick man betala av, hur länge fick man vara skyldig?

KN: När löningarna kom, men när de kom vet jag inte.

LB: Jag tyckte du nämnde förut att de kom var 14:e dag.

KN: Ja, de fick lön då. Då kan det hända att de fick betala då, för det skötte dom på kontoret.

LB: Men så länge man var skyldig i brukshandeln fick man väl inte flytta ifrån bruket?

KN: Ja, det vet jag inte. Men det tror jag inte. Utan de som kom hit blev nog kvar.

(Hoppat över, resonemanget avbryts p g a att bandet tar slut.)

(Pratar om vad hon köpte vid giftermålet.) Kläder kunde man köpa på avbetalning i brukshandeln. Men det måste vara någon som stod tillgodo för att folk skulle få kretsa. För det var inte vem som helst som fick kretsa.

LB: Vilka var det som fick kretsa då?

KN: Ja, det var dom som hade det dåligt ställt.

(Hoppat över, resonemang om när hennes man kretsade.)

Vi köpte aldrig på avbetalning.

LB: Bokhållarna och ingenjörerna, handlade de också i bruks-handeln?

KN: Ingenjörerna och dom där skulle ha hemburet.

LB: Kretsade dom också?

Naturaförmåner

KN: Ja, det vet jag inte. De där herrarna som bodde på hotellet behövde inte köpa någon mat för de åt på hotellet. Utan de skulle väl bara ha sig en sup emellanåt. Det var inget annat.

LB: Förutom lön som ni fick i pengar, fick ni några andra förmåner?

KN: Nej. Förmännen hade så att de fick potatisland. Men de fick hålla potatis. De fick gödsel uppkört och potatis nedsatt. De fick åka upp till stallet och lämna potatissäckarna med namn påskrivet. Så tog de och körde till landena', och så planterade de ut potatisen. Sedan satte de ut pinnar med nummer och namn. Sedan blev det tillsagt att de skulle rensa. Då fick man dit och rensa och mylla. Sedan fick vi gå dit på hösten och hacka upp det där. Och sedan körde de hem potatisen till källarna åt oss.

LB: På midsommaren blev ni bjudna på öl...

KN: Det var mest gubbarna. Alla fick om de ville. De tog i krukor. Men det var aldrig några slagsmål när vi var där. Lite var det, men inte så där farligt.

LB: Vilka var det som slogs? Var det arbetare?

KN: Det vill jag inte tala om för dig.

LB: Du behöver inte namnge någon, men vad var det för sorts människor?

KN: Det var två som kom ihop. En drämde till den andra, så han lärde upp till sköterskan. Hela huvudet var inlindat.

LB: Var det bruksarbetare?

KN: Ja.

LB: Slogs bruksarbetare med bokhållarna eller...?

KN: Nej. Men det var någon som gjorde ett rackartyg mot överingenjören. Det var då det blev förbjudet att gå i parken.

LB: Har det varit förbjudet att gå i parken? När var det?

KN: Ja, det kan jag inte säga vilket årtal det var. Det var sedan vi blev gift'.

LB: Hur länge varade det förbudet?

KN: Ja du, det var lite bråkigt, men jag vet inte så mycket. Jag bara hörde att... Pappa var ju förman då och det var en som blev skyldig för det, men han var oskyldig. Men han som var skyldig fick ge sig härifrån.

LB: Han fick sluta?

KN: Han gick själv. För jag tror aldrig att de kom med någon klarhet. Men det har kunnat gått så att en har fått gått oskyldig.

Hjälp vid sjukdom
och dödsfall

LB: När man blev gammal och sjuk eller om man blev änka, vad fick man för hjälp då av bruket?

KN: Man fick ingen hjälp. Då skulle man ner till den där kamrern, Forsberg. Sedan blev det Blom och han var inte en bit bättre. (Hoppat över resonemang när en i slakten dog.)

LB: Om man blev änka efter en karl som hade arbetat i bruket, fick man någon garanti då för att få pengar?

KN: Det vet jag inte. Jag tror inte, men de lära väl va' tvungen ha någonting att leva av om de inte hade någon försäkring. Nu beror det på vad de kom ifrån för hem. Nu var det dom som hade bra hem.

(Hoppat över familjeresonemang.)

Äktenskap

LB: Vilka gifte sig bruksarbetarna med? Var det med pojkar och flickor som hade samma ställning?

KN: Ja, de höll sig väl till samma. Det var ju dansbanan och Folkets hus. Det var ju många sandvikare som gifte sig med forsbackaflickor, och forsbackapojkarna kunde också gifta sig med sandviksflickor. Det där var så olika beroende på hur kärleken kom.

LB: Så man hade rätt mycket kontakt med ungdomar utifrån?

KN: Jo, det hade man.

(Resonemang om hur förhållandena var i Valbo angående fästfolk.)

Emigration till
USA

LB: Det var väl många som reste till USA härifrån?

KN: Jo, det är det. Då var det kritiskt. Det var mest under den tiden som de kallades syndikalister. De agiterade för arbetarna och sedan fick inte de något jobb. Då flyttade de till Amerika.

LB: Var det arbetare här från Forsbacka bruk som höll på att agitera? Och de blev sparkade?

KN: Ja, de flyttade till Amerika. Jag hade en kusin och han for dit. Det kommer jag så väl ihåg, för då var jag en skolflicka. För mamma var med honom upp till stationen, och då var de klädda i blommor, hela bröstet skulle vara blommor. Det var som om de skulle bli död. Jag stod i fönstret och tittade när mamma följde med honom till station och vinkade av allihop.

(Hoppat över redogörelse om kusinen.)

LB: Den här tiden när det var svårigheter och de fick lämna sina jobb och åkte till USA - var det före det första demonstrationståget, som du har berättat om, för då måste väl...

KN: Jo, det var före det. Jag vet att jag gick i skolan. Det blev nog annorlunda sedan när fackföreningen kom.

LB: Det var många familjer som fick det svårt då när karlarna fick sluta?

KN: Ja, men nu var det mest ungar. För de andra höll sig till sina familjer. De visste väl sviterna. De lärde väl tänka på att de hade hem och hushåll.

LB: Men sedan är det väl många som har åkt över av fri vilja så att säga?

KN: Ja, det var det visst det. Det var många det. Vi hade ju Fredrikssons och de var ju många. Jag kommer ihåg allihopa. De var många, många som for. För att Amerika, det var lyckoår det.

(Hoppat över resonemang om andra som for.)

LB: Funderade aldrig du på att åka över?

KN: Nej, aldrig i livet! Nej, men syster min, hon ville över.

(Resonemang om släkt där - hoppat över.)

Islandet

LB: Berätta lite om Islandet? Var låg det?

KN: Om du kommer vid kraftstation, porten före det, så går det en väg ner där. Där efter vägen, hela den vägen ner, det kallade dom för Islandet. Där var det verkstäder först och sedan "Gråran".

LB: Var "Gråran" ett boningshus?

- KN: Det var ett boningshus. Det vet jag faktiskt att min svärfar, när de kom hit nedflyttandes, så bodde de där. Han sa´ en gång när vi var i potatislandet att din mor-mor var en snäll människa.
- LB: Bodde hon också på Islandet?
- KN: Ja, hon bodde i "Gråran".
- LB: Hette huset Gråran?
- KN: Ja. Sedan en bit därifrån, så kom den där längan som vi kallade för Islandet.
- LB: Varför kallade man det för Islandet?
- KN: Ja, nu vet inte jag, förstår du, för de hade ju vattnet alldeles nedanför och det var väl fryset på vintern, och då lärde de väl sätta på något namn. För jag har då aldrig hört något annat än Islandet.
- LB: Och Gråran?
- KN: Jag tror att den var byggd med slaggsten. Så det var inga "hävliga" boningshus.
- LB: Var det de första boningshusena´ i Forsbacka som låg där?
- KN: Det lärde det tvunget vara. På Islandet. För det var ju bara såna där gamla, gamla. Sedan blev det yngre undan för undan. Och sedan fick de flytta ned på bruket. Men så länge de gamla kom bort, var det yngre som kom dit och bodde där. Så jag hade ju en faster som kom dit och bodde där vid min morfar. Men när de rev den gården, blev det finverk och där valsade man de där fina, fina tängerna. Så de hade ju de där "pirkpojarna" som de kallades. Och där hade de ju såna här stänger, och då fick de springa på golvet så att det inte skulle sno ihop sig när det skulle in i valsverket. Så det var mycket med det där finverket, men nu är det 'puts väck". Det finns inte tillstymmelse...
- LB: När rev man Islandet och Gråran?
- KN: Det vet jag inte, det har jag inte en aning om.
(Hörde ej frågan)
- LB: När rev de Gråran och Islandet?
- KN: Ja, du...
- LB: Var det före du gifte dig?
- KN: Medan jag gick i skolan och jag gick ner och gjorde mat till morfar, min morfar. Då var finverket nybyggt, för alltid så kom de där pojarna och jag var väl i den där åldern att de började vissla efter mig. Då kom de ut-springandes i den där porten. Den där Gråran har jag inte brytt mig om ett enda dugg. Du förstår, när man inte behövde gå ner i jobbet någe´, då har man slopat allt sånt där. Så det där Gråran kanske var rivet för länge, länge sedan.

LB: Det måste ha blivit rivet någon gång på början av 1900-talet?

KN: Visst, det har det blivit.

LB: Men hur var det att bo i de här två husen? De bodde ju på själva verksamrådet, industriområdet?

KN: Ja, det var på själva industriområdet. För vi hade inte lång väg till att gå till götverket ifrån mormor. Och när vi kom dit, så var det en å där, och så var det en liten trapp till att gå ned på, för vattnet rann ju där. Och på andra sidan hade vi götverket. Då var det gamla gjuteriet där. Sedan blev det nytt, men det har jag inte en aning om var det står.

(Hoppat över en familjeepisod.)

LB: Var det inte bullrigt att bo där?

KN: Nej, det var hemtrevligt där.

LB: Men var det inte bullrigt?

KN: Nej, inte det jag märkte heller. Men barn är barn. De tänker inte så mycket. Det är sämre när man blir äldre.

LB: Var det mycket träd och grönt?

KN: Det var fruktträd, för att Sundgrens hade fruktträd. Och de hade bärbuskar. Och jag vet inte vad hans far var för något. Jag vet inte om jag kommer ihåg honom, bara som en liten bild. Men gumman kommer jag ihåg ända tills hon kom ned på bruket. Och då bodde de efter Strandgatan, för då fick de flytta ifrån Islandet, de fick inte bo där längre.

LB: När det revs?

KN: Det blev mekanisk verkstad där och modernt gjuteri och ny snickarverkstad och mycket sånt där. Så att det blev på de där tomterna som blev tom då.

LB: Tror du att man ville flytta därifrån?

KN: Ja, möjligtvis, men inte de gamla, om de har levat, ville göra det. Det tror jag inte. Men nu var det många som flyttade därifrån, men de hade kommit dit efter andra. Så de var inte född där.

LB: Var din mormor och morfar födda på Islandet?

KN: Inte mormor, men morfar.

LB: Så han bodde där i nästan hela sitt liv?

KN: Ja, och hans far bodde där, och jag tror att även han var född där. De var gamla Forsbackabor.

Farfarsholmen

LB: Det finns en holme som heter Farfarsholmen (den ligger utanför Islandet i Nedre Säljet). Jag har hört att den har fått namn efter någon Sundgren.

KN: Det måste vara Johannes Sundgrens...

LB: Johannes Sundgrens farfar?

KN: Ja, far eller farfar. Det kan inte vara på något annat vis, det fanns ingen annan Sundgren. De bodde nere där till det längsta.

(Hoppat över resonemang om familjen Sundgren.)

Smedsbostad

LB: Har det funnits någon speciell bostad till smeden här i Forsbacka?

KN: Inte det jag vet. Uppe på berget, torget (vid Konverten, gamla konsumbyggnaden). Där hade verkmästar´ Lundvik 2 rum och kök. Sedan var det Lunds, men sen´ var det sådana som arbetade nere i verket där. Och uppeti´ vid verkmästar´ Lundvik, där hade han en syster som bodde där, och hon var en sän´ som gick och klädde brudar när de skulle gifta sig. Och sedan var det en lika gård (Storg 1) som den som de där änkefruarna bor i nu (dvs Storg 3), fast på andra sidan, där blev det ju trevåningshus sedan. Där hade vi Falborgs, han var också förman och hade 2 rum och kök. Och sedan var det "Stålblåsan", på sidan bortåt, han hade också 2 rum och kök. Och sedan har det varit vanligt folk som har bott i de andra lägenheterna.

Skogen, vegetation och växtlighet

LB: När du var barn hur långt gick skogen här?

KN: Skogen var så att det var inte nå´ byggt här. Om vi säger ungefär vid Jennekers, mellan dom och deras granne (vid Vinkelgränd), där hade mamma och pappa ordnat upp en liten bit, där hade de satt lite potatis. Det gick en liten skogsstig dit. (Prat om potatislandet, hoppat över.) Det var land i land här uppe. Det var land där ni bor (Sandviksvägen 16) och där Rhenströms bor (Sandviksv 5). Så det har varit land i hela skogen där, som de arbetade upp själv. Det var land här uppe där Zeilon bor (Idrottsvägen). Vid Ringvägen var det bara skog.

LB: Var det brukets land som man fick arrendera?

KN: Det fick dom sköta om själv. Jag vet inte om bolaget rådde om det. Jag hörde aldrig att de betalade ett öre för det. För de arbetade upp det själva. Så då fick de väl göra som de ville med det. Och man skulle aldrig se att de stal någonting för dom, utan de fick ha det ifred.

LB: Men om man tittar på själva bruket, hur långt gick skogen där?

KN: Till bruket, till alla familjer som bodde där, följde ett litet land - det blev potatisland. Jag satte t o m blomkål och det blev så fint.

LB: Efter Storgatan, var det någon skog efter den?

KN: Det var Storgatan och neråt sjön, där var det vedbodas, uthus och bakom var det svinhus. Och där hade de grisar. Där hade de gjort sådana här staket, och där hade de till att gå ut på sommaren och sedan fick de gå in och äta.

De mådde bra där och fint fläsk blev det. Och lika var det efter Mariagatan, där morfar och mormor bodde och vi bodde. Vi hade också sådant där svinhus. En del hade kaniner och en del hade höns.

Vägar

LB: När ni skulle gå till Byn...

KN: Ja, då gick vi ända ner till kontoret och förbi där.

LB: Bron fanns väl inte då?

KN: Nej, den har blivit senare, den. Du förstår, när min svåger fyllde 50 år, då skulle han ha kalas i Folkets hus (i Byn) och då åkte vi eka över. (Fortsatt utläggning om festen.)

LB: Sandviksvägen, Riks 80, fanns den?

KN: Nej, tok heller! Den kom sedan.

(Hoppat över, visar på bordet hur vägarna gick och prat omkring detta.)

LB: Hur gick vägen om man skulle till Valbo?

KN: Det var genom parken och förbi värdshuset, och så det gamla värdshuset, det är rivet. (Möjligen är det Sågarbo.)

LB: Sedan kom man ut där stora vägen är nu?

KN: Ja, men det var liten väg då.

LB: Tog ni in vid Solbacka och gick över Mackmyra?

KN: Ja, men vi kallade det för Hagen. Det var "ginast". Men annars gick vi stora vägen, men det var inte så bekvämt och brett. Utan det var bara för en kusk att komma fram.

Vegetation och
växtlighet

LB: Hur var det med blommor och grönt? Hade man det vid bruksgårdarna?

KN: Jo du, där vi bodde, inte alla, där hade vi... Vi fyllde med jord nedanför köksfönstret och bron. Där hade vi lite blommor. Och så var det dom som bodde på ändarna. Men det var inte alla som ville hålla på med sånt där. Men den som var intresserad och ville ha lite fint, den hade. Mamma hade och jag hade.

LB: De här stora träden efter Storgatan, de där som syns att de blivit ditplanterade, fanns de?

KN: De blev planterade medan min mormor levde. Jag var liten, inte så liten, men småjantorna (yngre systrar) var inte födda. Då hade Maja, min äldsta syster, varit ned till mormor och gjort i ordning för kvällen åt dem. För hon fick ju sköta om där fast hon var ju inte gammal. Och då på vägen hem, då hade de grävt de där groparna (som träden skulle sättas i). Och den där gropan vid brukshandeln -

om trädet där är kvar, det vet jag inte - men hon föll ned där. Och pappa kom och gick till jobbet. Men du vet att de fick sköta platserna (passa tiden), annars har de fått sparken. Han har för sig att han hörde någon som grät, men han kunde ju aldrig tro att det var hon, för då hade han ju vänt och kommit. Men hon kravlade sig upp själv ur den där, och du förstår att när hon kom hem, då var hon blodig i hela ansiktet och huvudet. Mamma kunde inte ta reda på det, men Ture (hennes bror) han sprang efter skollärary Roos. För det var den enda sjukvården vi hade då. Vi hade ingen annan. Han gjorde inte någonting, inte ett dugg.

(Hoppat över - fortsatt redogörelse om systemen och hennes sjukdomar.)

Länsmuseet i
Göteborgs län
uppteckning
nr 10